

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

КРИЛОВ ЯРОСЛАВ ОЛЕГОВИЧ

УДК 33.025.12:33.053: 339.13:631.576.3:339.9

РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ЗЕРНА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

08.00.03 «Економіка та управління національним господарством»

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано в Національному університеті біоресурсів і природокористування України Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник доктор економічних наук, професор
Діброва Анатолій Дмитрович,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
декан економічного факультету

Офіційні опоненти: доктор економічних наук,
старший науковий співробітник
Боднар Ольга Василівна,
Національний науковий центр
«Інститут аграрної економіки» НААН,
завідувач відділу ціноутворення
та аграрного ринку

доктор економічних наук, професор
Мельник Вікторія Іванівна,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Тернопільського національного
економічного університету,
професор кафедри економіки, обліку
та оподаткування

Захист відбудеться «25» жовтня 2019 року о 13⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.004.01 у Національному університеті біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15, навчальний корпус № 3, кімната 301

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Національного університету біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 13, навчальний корпус № 4, кімната 41а

Автореферат розіслано «24» вересня 2019 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. П. Гогуля

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Україна за останні роки істотно наростила обсяги виробництва зерна і ввійшла до когорти найбільших виробників та експортерів. Унаслідок запровадження принципів дерегуляції на вітчизняному ринку зерна ліквідовано Державну хлібну інспекцію, скасовано застосування карантинних сертифікатів, для перевезення зерна залізницею замість паперових застосовуються електронні накладні, відмінено обов'язкову сертифікацію елеваторів. Проте, незважаючи на вжиті заходи, інфраструктурні витрати при експорті зерна залишаються на досить високому рівні, що знижує його конкурентоспроможність на зовнішньому ринку. Зокрема, транспортно-логістична інфраструктура не відповідає потребам ринку зерна. Донині проблема зі станом логістики відчувалася не так гостро, оскільки обсяги експорту були значно меншими, а високі ціни на зерно перекривали додаткові логістичні витрати. Однак, через зниження світових цін протягом 2013–2017 рр., неефективність транспортно-логістичної інфраструктури на ринку зерна істотно позначилася на доходах сільськогосподарських товаровиробників.

Спостерігаються також значні коливання обсягів виробництва нішевих зернових культур (жито, овес, просо), які, незважаючи на невелику частку на ринку зерна, посідають вагоме місце в забезпеченні продовольчої безпеки країни. Практика останніх років підтверджує, що вітчизняні сільськогосподарські товаровиробники надають перевагу вирощуванню експортно-орієнтованих зернових культур. Проте, через недостатній рівень якості, Україна експортує переважно дешеве фуражне зерно, при цьому імпортує м'ясо, молоко і м'ясо-молочні вироби та комбікорми для тваринництва. Збереження таких тенденцій вказує на те, що наша держава виступає в ролі сировинного придатку розвинутих країн, залишаючи їм додану вартість та створюючи нові робочі місця. Тому без структурних змін в аграрному секторі вітчизняної економіки буде досить складно вирішити проблеми бідності, безробіття на селі, у відродженні й розвитку сільських територій.

За цих умов потребує вдосконалення механізм державного регулювання ринку зерна. Нерівномірність розподілу ринкових вигод, інтенсивність процесу концентрації торгових фірм свідчать про наявність потреби в посиленні регулюючої ролі держави. Теоретичні й загальнометодологічні засади регулювання економіки в цілому та агропродовольчого ринку зокрема знайшли відображення у працях вітчизняних і зарубіжних учених-економістів: В. Андрійчука, О. Боднар, Н. Вдовенко, П. Гайдуцького, В. Галушка, В. Ганганова, В. Гейця, С. Гіля, Ю. Губені, С. Дем'яненка, А. Діброви, Т. Дудара, О. Жемойди, В. Зіновчука, М. Ільчука, С. Кваші, Ю. Лупенка, В. Мельник, А. Маршалла, О. Могильного, Т. Осташко, Б. Пасхавера, Ю. Пахомова, М. Пугачова, П. Самуельсона, О. Скидана, А. Сміта, Д. Стігліца, М. Талавирі, Г. Черевка, С. Чистова, О. Шпичака та інших науковців.

Водночас, значна частина невирішених питань цієї складної та багатогранної проблеми потребує поглибленого вивчення. Зокрема, недостатньо уваги приділяється аналізу економічних відносин між учасниками ринку зерна,

особливо в процесі його регулювання в умовах кризових явищ, які періодично виникають у розвитку вітчизняної та світової економіки. Тому актуальність та необхідність пошуку нових теоретико-методичних і практичних підходів до удосконалення механізму регулювання ринку зерна в умовах глобалізації зумовили вибір теми дисертації, визначили її мету, завдання та структурну побудову.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Національного університету біоресурсів і природокористування України за темами: «Моделювання економічних наслідків введення обмежень на експорт сільськогосподарської продукції для держави, виробників і споживачів при формуванні ЗВТ з країнами ЄС» (номер державної реєстрації 0112U005563), «Формування середньо- та довгострокових пріоритетів розвитку аграрної політики України та обґрунтування підходів до їх реалізації» (номер державної реєстрації 0112U002709), «Прогнозування біоекономічного потенціалу сільського господарства України в умовах ризиків кліматичних змін» (номер державної реєстрації 0115U003458), де здобувачем здійснено оцінку результативності механізму державного регулювання ринку зерна в Україні та обґрунтовано перспективи розвитку зовнішніх ринків зерна в умовах глобалізації.

Мета та завдання дослідження. Мета дисертації – обґрунтувати теоретико-методичні засади регулювання ринку зерна та розробити практичні рекомендації щодо його удосконалення для забезпечення реалізації стратегічних цілей державної аграрної політики України в умовах глобалізації.

Досягнення поставленої мети передбачало вирішення таких завдань:

- узагальнити еволюцію поглядів представників різних наукових шкіл на роль держави в регулюванні економічних процесів;
- з'ясувати економічну сутність ринку зерна, узагальнити розвиток підходів, напрямів та механізмів його регулювання з урахуванням об'єктивних закономірностей та специфічних особливостей зернової галузі в умовах глобалізації;
- визначити основні методичні підходи до оцінки ефективності регулювання ринку зерна в умовах розвитку нових зовнішніх ринків його збуту;
- оцінити сучасний стан та тенденції розвитку ринку зерна, визначити основні чинники, що впливають на формування попиту і пропозиції та проаналізувати ефективність механізму його регулювання;
- проаналізувати результативність вітчизняної транспортно-логістичної інфраструктури на ринку зерна та розробити пропозиції для її удосконалення, що сприятиме підвищенню його конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому сегментах світового ринку;
- обґрунтувати стратегічні орієнтири розвитку ринку зерна та механізму його регулювання на основі прогнозування основних параметрів попиту і пропозиції для забезпечення продовольчої безпеки та підвищення конкурентоспроможності вітчизняного зерна;

– визначити за допомогою розробленої економетричної моделі кількісний вплив факторів попиту і пропозиції на ефективність виробництва зерна в Україні;

– розробити пропозиції щодо удосконалення механізму регулювання ринку зерна в умовах глобальних змін зовнішнього середовища для формування передумов подальшого збалансованого його розвитку.

Об'єкт дослідження – процес регулювання ринку зерна в Україні.

Предмет дослідження – сукупність теоретико-методичних і практичних аспектів удосконалення механізму регулювання ринку зерна в умовах глобалізації.

Методи дослідження. Теоретичну і методологічну базу дисертаційного дослідження становлять концепції та наукові здобутки зарубіжних і вітчизняних учених із питань теорії формування та регулювання ринків. Наукові результати і висновки отримано з використанням системного підходу до оцінки соціально-економічних процесів, загальнонаукових (діалектичного, наукової абстракції, індукції і дедукції, аналізу та синтезу, законів логіки) та спеціальних економічних методів. При дослідженні використовувалися такі методи: історико-логічний – для оцінки процесу трансформації механізму регулювання ринків; порівняльного аналізу й експертних оцінок – під час аналізу кількісних та якісних показників розвитку вітчизняного ринку зерна в умовах глобалізації; статистико-економічний – у процесі збору й обробки статистичних даних, дослідження динаміки експорту й імпорту зерна; економіко-математичний – для прогнозування впливу факторів попиту (споживання на продовольчі й фуражні цілі, експорту та запасів) і пропозиції (урожайності, валових зборів, посівних площ, імпорту та запасів) на ринку зерна на період до 2025 р., прогнозування потреби фінансових ресурсів для виробництва зерна озимої пшениці, ячменю та кукурудзи на період до 2021 р. за різними сценаріями розвитку ринку.

Інформаційною базою дисертації слугували законодавчі та нормативні акти України, матеріали Міністерства аграрної політики та продовольства України, Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, Державної служби статистики України, Державної фіскальної служби України, офіційні звіти й аналітичні публікації провідних міжнародних економічних організацій, наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених, матеріали міжнародних конференцій, результати власних досліджень і розрахунків автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних і практичних засад удосконалення державного регулювання ринку зерна для формування передумов подальшого збалансованого його розвитку в умовах глобальних змін зовнішнього середовища. Найважливішими науковими результатами, що відображають ступінь і характер положень новизни дослідження і виносяться на захист, є такі:

удосконалено:

– теоретико-методологічні засади формування механізму державного регулювання ринку зерна з урахуванням кількісного впливу рівня інфляції та факторів попиту і пропозиції на процес ціноутворення й ефективність зерновиробництва, що є базою для прийняття і реалізації управлінських рішень

щодо розвитку зернової галузі, гарантованого забезпечення продовольчої безпеки, добробуту виробників, споживачів і держави та підвищення конкурентоспроможності вітчизняного зерна на внутрішньому і зовнішньому ринках;

– методичні підходи до визначення потреби у фінансових ресурсах для виробництва озимої пшениці, ячменю, кукурудзи на зерно в сільсько-господарських підприємствах України за оптимістичним, очікуваним і песимістичним сценаріями до 2021 р. на основі розроблених прогнозів посівних площ відповідних культур і нормативів витрат на вирощування за технологічними картами, що, на відміну від існуючих підходів, дозволяють спрогнозувати різноваріантну потребу фінансових ресурсів для виробництва зерна у коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі й обґрунтувати заходи з удосконалення механізму державного регулювання для забезпечення розширеного відтворення в галузі зерновиробництва;

– науково-методичний інструментарій оцінки ефективності регулювання ринку зерна на основі використання показника «Підтримка ринкової ціни», який дозволяє визначити грошову вартість валових трансфертів виробникам від споживачів і платників податків за рік згідно з реалізованою державною політикою, внаслідок чого створюється розрив між цінами на певний вид зерна на внутрішньому та зовнішньому ринках; його врахування сприятиме підвищенню результативності управлінських рішень, визначення їх впливу на добробут сільськогосподарських товаровиробників, споживачів та держави;

– концептуальні засади формування ефективної транспортно-логістичної системи на ринку зерна за рахунок зниження інфраструктурних витрат, зокрема шляхом оптимізації транспортної інфраструктури доставки зерна до портових елеваторів при встановленні державою чітких і прозорих «правил гри», що стимулюватиме на конкурентних засадах залучення приватних і державних інвестицій до розбудови та технічного переоснащення об'єктів логістичної інфраструктури, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного зерна;

набули подальшого розвитку:

– визначення основних етапів розвитку теоретичних концепцій державного регулювання економічних систем, еволюції та трансформації економічних функцій держави для забезпечення національних економічних інтересів в умовах глобалізації;

– теоретичні положення щодо систематизації інструментів державного регулювання ринку зерна (попиту, пропозиції, складського зберігання та логістики, зовнішньоекономічної діяльності), які сприяють підвищенню його ефективності та результативності в умовах нарощування обсягів виробництва та експорту зерна;

– науково-методичні підходи до комплексної оцінки й аналізу розвитку ринку зерна, які передбачають врахування цінової еластичності пропозиції, що залежить від цін на ресурси, агротехнологій, кліматичних умов, обсягу попиту на світовому ринку та механізму державного регулювання. Такий підхід дозволяє сільськогосподарським виробникам зменшити економічні втрати від

непередбачуваного впливу цінової волатильності, попередити можливі проблеми зі збутом своєї продукції та підвищити її конкурентоспроможність;

– методичний інструментарій щодо розроблення довгострокових прогнозів валових зборів зернових і зернобобових культур, а також споживання зерна на продовольчі та фуражні цілі, що дозволяє сформулювати передумови для збалансування попиту і пропозиції, визначити експортний потенціал галузі й обґрунтувати систему заходів державного регулювання, спрямовану на попередження ймовірних проблем розвитку зерновиробництва.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні положення дисертації у вигляді практичних пропозицій і методичних рекомендацій можуть бути використані органами державного управління на макро- і галузевому рівнях з метою удосконалення державного регулювання ринку зерна та забезпечення його збалансованого розвитку на довгострокову перспективу.

Результати дослідження прийнято до використання Міністерством аграрної політики та продовольства України (нині Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України) при розробленні проектів нормативно-правових актів щодо розвитку аграрного сектору національної економіки.

Матеріали дослідження використовуються в навчальному процесі Національного університету біоресурсів і природокористування України при підготовці навчально-методичних матеріалів та викладанні дисциплін «Державне регулювання економіки» і «Аграрна політика».

Особистий внесок здобувача. Усі наукові розробки, що представлені в дисертації й виносяться на захист, є результатом власних досліджень і авторських здобутків. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використано лише ті ідеї та положення, які належать особисто здобувачеві.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні і практичні результати дисертаційного дослідження, викладені в дисертації, доповідались та обговорювались на: Міжнародній науковій конференції «Institutions in Transition – Challenges for New Modes Of Governance» (м. Галле, Федеративна Республіка Німеччини, 2010 р.); XI Міжнародній науковій конференції «Global Economy: Challenges and Perspectives» (м. Нітра, Словацька Республіка, 2010 р.); IV Міжнародному форумі молодих вчених «Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи» (м. Харків, 2010 р.); Міжнародній науковій конференції «Development Prospects of Rural Areas Lagging Behind in the CEE Region» (м. Гьодоло, Угорщина, 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економічний розвиток агропромислового виробництва та природоохоронної сфери в умовах глобалізації і регіональних викликів» (м. Київ, 2011 р.); Міжнародній науковій конференції «Global Commodity Markets: New Challenges and the Role of Policy» (м. Нітра, Словацька Республіка, 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Аграрна політика України в умовах глобальних продовольчих та фінансово-економічних викликів» (м. Київ, 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції

«Україна, Болгарія, ЄС: економічні та соціальні тенденції розвитку» (м. Бургас, Республіка Болгарія, 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Цілі сталого розвитку третього тисячоліття: виклики для університетів наук про життя» (м. Київ, 2018 р.).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано у 14 наукових працях, з яких колективна монографія, 4 статті у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних, стаття у науковому виданні іншої держави, 8 тез наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 189 сторінок. Робота містить 25 рисунків та 37 таблиць. Список використаних джерел налічує 249 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, розкрито зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, сформульовано мету та завдання, визначено об'єкт, предмет і методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено відомості про їх апробації, окреслено особистий внесок здобувача.

У першому розділі **«Теоретико-методичні засади регулювання аграрного ринку в умовах глобалізації»** проаналізовано основні етапи розвитку теоретичних концепцій регулювання економічних систем, викладено наукові основи економічної сутності ринку зерна з урахуванням його специфічних особливостей, обґрунтовано об'єктивну необхідність та інструменти впливу держави на ринок зерна, узагальнено методичні підходи до оцінки ефективності регулювання ринку зерна в умовах глобалізації.

Встановлено, що проблеми пов'язані з місцем, значенням і функціями держави в економіці, розглядалися вченими від початку виникнення економічної науки, при цьому спектр точок зору представників різних наукових шкіл був досить широким – від визнання провідної ролі держави в регулюванні соціально-економічних процесів до практично повного її заперечення. На підставі проведеного аналізу, узагальнення та систематизації теоретичних аспектів зроблено висновок, що рівень державного регулювання визначався політичними, економічними та іншими чинниками і трансформувався в розвинутих країнах до збалансованої взаємодії ринкових і державних важелів регулювання.

Теоретичні положення щодо сутності понять «ринок» і «ринок зерна» значною мірою досліджено й узагальнено іноземними та вітчизняними вченими. Зокрема, в Законі України «Про зерно та ринок зерна в Україні» від 2002 р. (зі змінами та доповненнями) ринок зерна визначається як система товарно-грошових відносин, що виникають між його суб'єктами в процесі виробництва, зберігання, торгівлі і використання зерна на засадах вільної конкуренції, вільного вибору напрямів реалізації зерна та визначення цін, а також державного контролю за його якістю і зберіганням.

У процесі дослідження обґрунтовано, що ринок зерна має вагоме значення, оскільки визначає рівень продовольчої безпеки країни, суттєво впливає на характер відтворювального процесу в національній економіці, визначає найважливіші міжгалузеві пропорції та макроекономічні показники. Встановлено, що ринок зерна, як органічна й невід'ємна частина агропродовольчого ринку, охоплює всі стадії розширеного відтворення, підпорядковується загальним законам його розвитку, має певні характерні ознаки і виконує головну функцію – задоволення потреб споживачів у різних видах зерна і продуктах його переробки. Основними рушійними силами розвитку ринку зерна є ціна, попит, пропозиція і конкуренція. Обсяг пропозиції зерна визначається валовими зборами, перехідними запасами та обсягом імпорту.

Зазначено, що попит виступає як форма відображення потреб і є своєрідним регулятором зернового виробництва, яке повинно оперативно реагувати на його зміни. Загальний попит на зерно визначається обсягом внутрішнього споживання, формуванням фуражного та насінневого фонду, переробкою на харчові й нехарчові цілі, експортом і перехідними запасами.

Підкреслено, що основні чинники формування попиту на зерно можна умовно поділити на дві групи: фізіологічні (чисельність населення, середньодушкове споживання хліба і хлібобулочних виробів, потреба в зерні для тваринництва) та економічні (рівень доходів населення, частка витрат на продовольство в загальних витратах споживачів, рівень цін на харчові продукти, система державної соціальної та економічної підтримки населення). Ринок узгоджує економічні інтереси виробників і споживачів зерна. Обґрунтовано, що основними цілями регулювання ринку зерна є забезпечення продовольчої безпеки, стабільних доходів і зайнятості сільського населення, конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості галузі й усунення різких коливань цін на зерно.

У роботі акцентується увага на тому, що забезпечення реалізації цілей здійснюється через механізм ринкового саморегулювання за рахунок взаємодії попиту і пропозиції, які формують відповідну кон'юнктуру та визначають цінову політику. Функціонування та збалансований розвиток ринку зерна забезпечується через механізм конкуренції, відтак ринкові відносини активно впливають на рівень витрат. Невід'ємним елементом ефективного функціонування зернового ринку є державне регулювання, головне завдання якого полягає у створенні необхідного економічного середовища для досягнення вітчизняним зерновим господарством рівня, що відповідає національним потребам як за обсягами виробництва зерна, так і за ефективністю функціонування цього сегменту агропродовольчого ринку.

Обґрунтовано, що державне регулювання здійснюється як доповнення до ринкового механізму і спрямоване на узгодження дії всіх його елементів. Межі регулювання визначаються рамками дії об'єктивних економічних законів і конкретними завданнями, що постають перед державою в частині надійного гарантованого забезпечення потреби країни в зерні та формування експортного потенціалу.

У ході дослідження систематизовано інструменти державного регулювання ринку зерна: попиту, пропозиції, складського зберігання та логістики, а також зовнішньоекономічної діяльності (рис. 1).

Попит	Пропозиція
<ul style="list-style-type: none"> - стимулювання доходів населення; - компенсація частини витрат на харчування населенню; - формування державного резерву; - фінансові інтервенції; - мінімальна інтервенційна ціна; - інформаційне стимулювання попиту 	<p>Інструменти стимулювання:</p> <ul style="list-style-type: none"> - субсидії виробникам; - компенсація відсоткових ставок за користування кредитом; - розвиток біржової торгівлі; - товарні інтервенції; - максимальна інтервенційна ціна; - застава закупівля; - аграрні розписки; <p>- підтримка розвитку селекції та насінництва;</p> <ul style="list-style-type: none"> - страхування урожаю <p>Інструменти обмеження:</p> <ul style="list-style-type: none"> - квотування виробництва; - обмеження на використання землі; - оподаткування виробництва продукції; - контроль за якістю продукції
Інструменти державного регулювання ринку зерна	
Складське зберігання та логістика	Зовнішньоекономічна діяльність
<ul style="list-style-type: none"> - складське свідоцтво; - реєстрація в основному реєстрі складських документів на зерно; - декларація про обсяги зберігання зерна; - сертифікат про відповідність надання послуг із зберігання виконання зобов'язань за складськими документами; - регулювання транспортних тарифів; - заходи щодо запобігання пошкодженню автомобільних доріг 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Тарифні методи регулювання: мито. 2. Нетарифні методи регулювання: <ul style="list-style-type: none"> - кількісні обмеження: квотування та ліцензування; <p>- <i>приховані</i>: державні закупівлі; технічні бар'єри (у т. ч. сертифікати: фітосанітарний, походження, фумігаційний, нерадіоактивності та ін.); податки і збори;</p> <p>- <i>фінансові</i>: субсидії; кредитування; демпінг</p>

Рис. 1. Інструменти державного регулювання ринку зерна*

Примітка. *Розроблено автором

На підставі узагальнення передового зарубіжного та набутого вітчизняного досвіду в роботі визначено основні методичні підходи щодо оцінки ефективності регулювання ринку зерна в умовах глобалізації. Обґрунтовано висновок, що в країнах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) ефективність регулювання та підтримки визначається за допомогою «економіки добробуту» («welfare economics») через порівняння виграшу (програшу) виробників, споживачів чи держави внаслідок запровадження заходів державної політики.

У другому розділі «Аналіз сучасного стану ринку зерна та оцінка впливу на нього інструментів державного регулювання» проаналізовано основні етапи створення механізму регулювання ринку зерна, оцінено баланси попиту і пропозиції зерна, інфраструктуру зернового ринку та обраховано показники ефективності регулювання ринку зерна.

Встановлено, що формування механізму державного регулювання ринку зерна в Україні у період з 2000 р. відбувалося в кілька етапів: 2000–2008 рр. – посилення регуляторного впливу; 2008–2010 рр. – лібералізація внаслідок вступу України до СОТ, активізація гравців зернового бізнесу; 2010–2011 рр. – запровадження механізму квотування експорту. З 2014 р. почався новий етап дерегуляції ринку зерна, а саме: скасовано обов'язковість карантинного сертифіката для внутрішніх перевезень зерна, 14 дозволів, 6 ліцензій та введено понад 50 інших змін. З 1 січня 2017 р. всі учасники ринку зерна працюють в умовах відміни спецрежиму ПДВ, а з 1 квітня 2017 р. – запроваджено його автоматичне відшкодування для експортерів.

Проведений аналіз засвідчив, що за останні роки Україна суттєво наростила обсяги виробництва зерна (табл. 1). Так, валовий збір зерна в Україні в середньому за 2015–2017 рр. зріс майже вдвічі в порівнянні з 2000–2002 рр. переважно за рахунок підвищення середньої урожайності з 24,6 до 43,2 ц/га.

Таблиця 1

Валові збори, зібрані площі та урожайність основних зернових культур в Україні в середньому за період з 2000–2002 рр. по 2015–2017 рр.*

Показник	Рік					
	2000–2002	2003–2005	2006–2008	2009–2011	2012–2014	2015–2017
Зернові і зернобобові						
Валовий збір, тис. т	34323,0	33353,0	38947,7	47348,7	57708,9	62710,2
Зібрані площі, тис. га	13828,0	13498,0	14333,5	15122,2	15074,6	14512,8
Урожайність, ц/га	24,6	24,2	26,8	31,2	38,3	43,2
в т. ч.: пшениця						
Валовий збір, тис. т	17367,0	13272,9	17923,5	20020,4	20718,6	26244,5
Зібрані площі, тис. га	6264,5	4853,7	6172,0	6564,8	6068,8	6463,3
Урожайність, ц/га	27,1	24,9	28,5	30,4	34,0	40,7
кукурудза						
Валовий збір, тис. т	3889,7	7636,2	8431,2	15092,4	26802,6	25357,0
Зібрані площі, тис. га	1196,8	1982,6	2021,1	2760,1	4608,6	4272,1
Урожайність, ц/га	32,6	38,8	41,1	53,3	57,9	59,4
ячмінь						
Валовий збір, тис. т	9140,5	8964,2	9977,8	9805,2	7848,0	8669,7
Зібрані площі, тис. га	3920,9	4488,7	4497,3	4331,5	3176,4	2722,0
Урожайність, ц/га	23,2	20,0	22,2	22,7	24,9	31,9

Примітка. *Розраховано автором за даними Державної служби статистики України

Серед основних зернових культур найбільший приріст обсягів валових зборів досягнуто по кукурудзі. За досліджуваний період він збільшився у 6,5 раза, подолавши в окремі урожайні роки 30-мільйонну межу. Цьому сприяло розширення зібраних площ в середньому з 1,2 млн га за 2000–2002 рр. до 4,3 млн га у 2015–2017 рр., при зростанні майже вдвічі середньої урожайності. Причому ареал поширення кукурудзи завдяки розвитку селекції та впровадженню нових технологій нині охоплює практично всі природно-кліматичні зони України.

Аналіз сучасного ринку зерна, свідчить про нерівномірність його розвитку й незбалансованість попиту і пропозиції по окремих зернових культурах. Зокрема, за останні п'ять маркетингових років зменшилася пропозиція ячменю, жита та вівса. Такі тенденції пов'язані, передусім, із кон'юнктурою ринку, внаслідок чого сільськогосподарські товаровиробники вирощують більш прибуткові культури, такі як пшениця та кукурудза.

Встановлено, що основними напрямками використання зерна в країні є формування фонду споживання, фуражного та насінневого фонду, виробництво продуктів харчування та промислова переробка. У структурі споживання зерна найбільшу частку займає кормове та продовольче споживання. Зменшення поголів'я худоби за останні роки компенсується збільшенням поголів'я птиці.

Зважаючи на зазначене, для формування кормової бази використовується 11–15 млн т зерна, при цьому у відносних значеннях спостерігається тенденція до скорочення. Зокрема в 2017 р. частка зерна на кормові цілі становила 17,3 %, тоді як у 2015 р. – 22,3 %. Обсяги продовольчого споживання зерна відносно стабільні, хоча в останні роки спостерігається тенденція до їх зниження. До основних причин можна віднести зменшення чисельності населення країни; виїзд значної кількості громадян України на роботу за кордон; ощадливіше ставлення до хлібопродуктів; зміна раціону харчування.

Проведений аналіз свідчить, що збільшення обсягів виробництва зерна супроводжується нарощуванням його експортних можливостей. За останні два роки Україна експортувала рекордні обсяги зерна – понад 40 млн т. Однак, це не завжди сприятливо позначається на збільшенні валютної виручки. Наприклад, у 2016 р. експортовано рекордний обсяг зернових культур – 41,5 млн т, що майже на 8 % перевищує експорт 2015 р. Але через зниження світових цін на сировину виручка залишилася майже на рівні 2015 р. – близько 6,1 млрд дол. США. Суттєвою проблемою при експорті зернових культур є якість продукції. За підсумками 2016 р. 57,0 % реалізованої за межі держави пшениці була фуражна. Тобто збільшується частка непродовольчого збіжжя, що негативно відображається на ціні та, відповідно, на виручці від експорту.

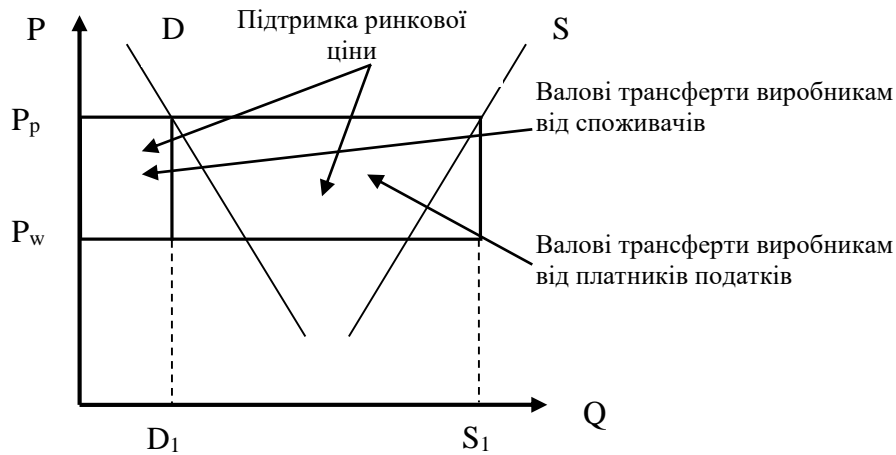
За результатами дослідження виявлено, що, враховуючи загалом експортну орієнтацію ринку зерна, портові зернові термінали стали ключовим суб'єктом транспортно-логістичної системи. Однак, транспортна інфраструктура не відповідає потребам ринку зерна через незадовільний стан автошляхів, спрацьованість залізничного та нерозвиненість річкового транспорту. До цього можна додати високі тарифи на перевезення, зокрема, рівень витрат на аграрну логістику в Україні значно перевищує відповідні показники в розвинутих країнах-експортерах зерна.

Доведено, що нестабільність рентабельності виробництва зерна зумовлена щорічним збільшенням загальних матеріальних витрат на виробництво, значним здорожчанням основних матеріально-технічних ресурсів. Також суттєво зросли витрати, пов'язані із зберіганням та реалізацією продукції. Водночас, рентабельність виробництва зерна, незважаючи на зниження закупівельних цін за останні два роки в доларовому еквіваленті, залишається на

достатньо високому рівні й залежить переважно від двох основних чинників – світової ціни і стабільності курсу національної валюти.

За результатами дослідження встановлено, що цінова нестабільність на ринку зерна є свідченням недостатньо ефективного державного регулювання. У роботі акцентується увага на проявах такої недосконалості: нестабільність цін і доходів товаровиробників; недостатня прогнозованість державної політики; відсутність у багатьох випадках балансу інтересів основних учасників ринку (виробників, споживачів і держави).

У дисертації з використанням методичних підходів Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) розраховано показник «Підтримка ринкової ціни», який визначає грошову вартість валових трансфертів виробникам від споживачів і платників податків за рік, що виникли внаслідок дії важелів державної політики, якими створюється розрив між цінами на певний вид зерна на внутрішньому і зовнішньому ринках (рис. 2).

S_1 – пропозиція на внутрішньому ринку

D_1 – попит на внутрішньому ринку

Рис. 2. Підтримка ринкової ціни на сільськогосподарську продукцію*

Примітка. *Побудовано за методикою оцінки ефективності підтримки виробників Організації економічного співробітництва і розвитку

Показник «Підтримка ринкової ціни» визначається у цінах виробника й обчислюється за формулою:

$$\text{ПРЦ} = (P_p - P_w) * S_1, \quad (1)$$

де P_p – внутрішня ціна за одиницю продукції; P_w – світова ціна за одиницю продукції.

Розраховані значення показника «Підтримка ринкової ціни» виробникам пшениці в Україні в середньому за 2015–2017 рр. складає мінус 838,7 грн у розрахунку на 1 т зерна. Це свідчить, про значні обсяги недоотриманих валових трансфертів виробниками пшениці від споживачів. Отримані значення показника «Номінальний коефіцієнт захисту виробників», який визначений як співвідношення внутрішньої ціни до ціни на світовому ринку, за 2015–2017 рр. на пшеницю складає 0,79, що підтверджує цінову нестабільність і недостатню

ефективність механізму регулювання ринку зерна в Україні. Це означає, що закупівельні ціни на пшеницю в Україні в середньому були на 21 % нижчими від середньосвітових (рис. 3).

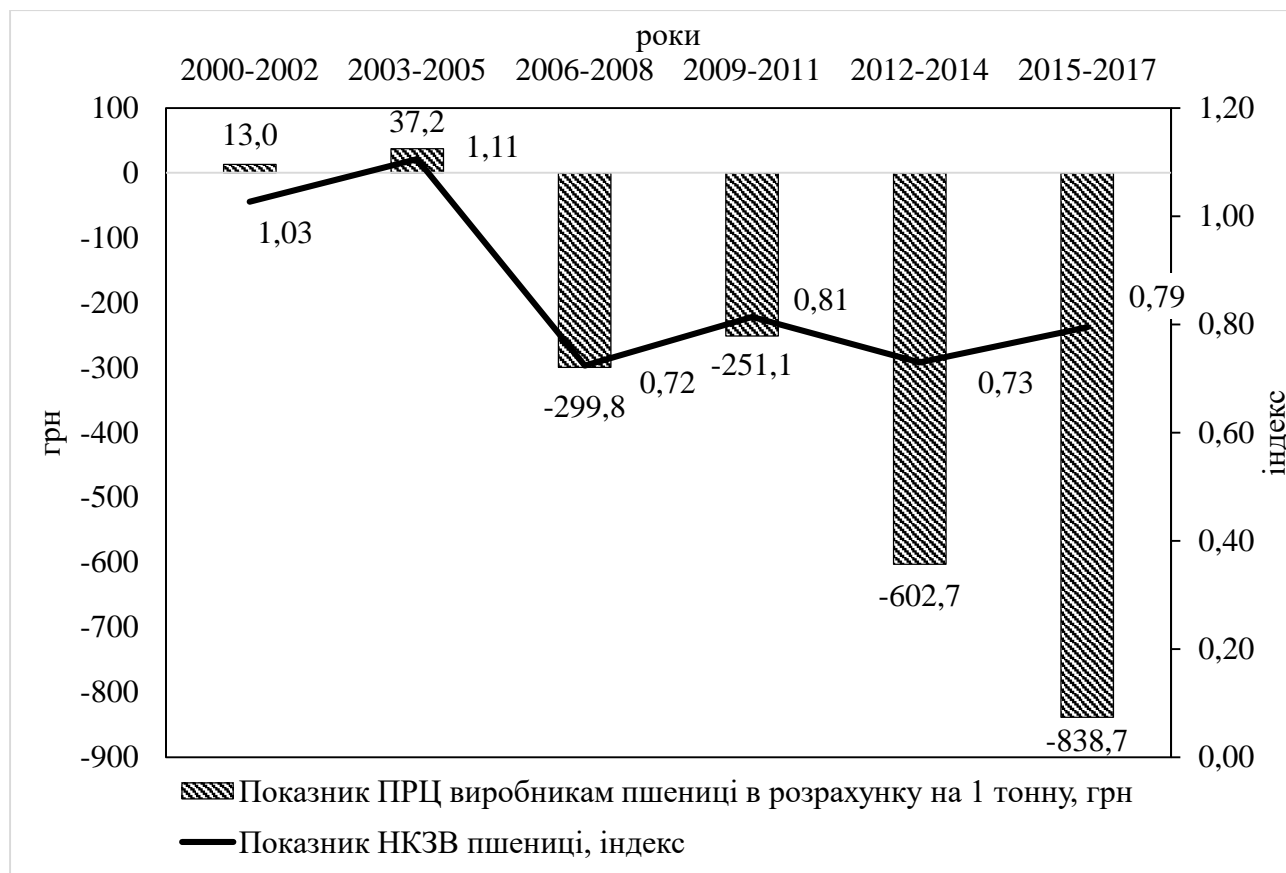

Рис. 3. Показники «Номінальний коефіцієнт захисту виробників» (НКЗВ) та «Підтримка ринкової ціни» (ПРЦ) виробників пшениці в Україні в розрахунку на 1 т зерна в середньому за період, грн*

Примітка. *Розраховано та побудовано автором за даними Державної служби статистики України та ОЕСР

Зроблено висновок, що оскільки конкурентоспроможність вітчизняного зерна на світовому ринку забезпечується нижчими цінами на збіжжя, експортери (зернотрейдери) пшениці компенсують свої цінові втрати та логістичні витрати за рахунок низьких закупівельних цін. У свою чергу, сільськогосподарські товаровиробники компенсують цінові втрати за рахунок низької вартості оренди землі та заробітної плати працівників, що важливо враховувати при формуванні механізму державного регулювання ринку зерна.

У третьому розділі «Удосконалення механізму регулювання ринку зерна в умовах глобалізації» обґрунтовано теоретико-методологічні засади удосконалення механізму державного регулювання ринку зерна, на основі врахування кількісного впливу рівня інфляції, факторів попиту і пропозиції на процес ціноутворення та ефективність зерновиробництва, запропоновано концептуальні підходи до формування ефективної транспортно-логістичної інфраструктури на ринку зерна.

З метою обґрунтування обсягів пропозиції зерна, із використанням методу екстраполяції розроблено прогнози урожайності, валових зборів та посівних площ для пшениці, ячменю та кукурудзи на зерно до 2025 р. за оптимістичним, очікуваним та песимістичним сценаріями (рис. 4).

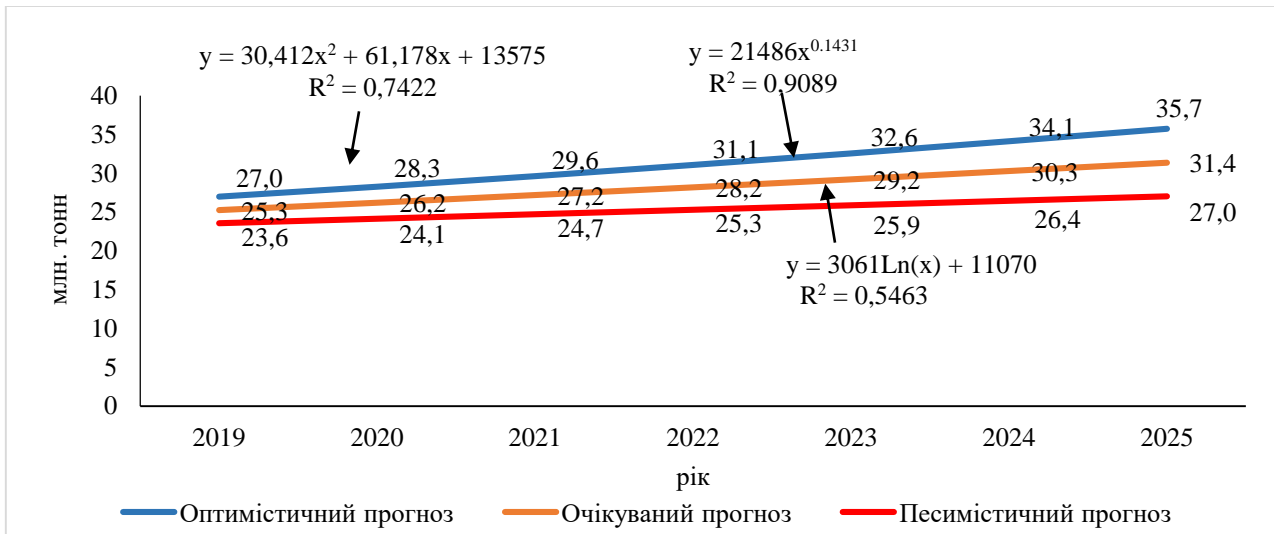

Рис. 4. Прогноз валових зборів озимої пшениці в Україні на період до 2025 р. за ймовірними сценаріями розвитку зернового виробництва*

Примітка. *Розраховано та побудовано автором за даними Державної служби статистики України

Обґрунтовано, що ймовірність розвитку зернового господарства за тим чи іншим сценарієм, буде визначатися, окрім природно-кліматичних умов, насамперед, рівнем ресурсного забезпечення виробництва. На основі розроблених прогнозів посівних площ культур та нормативів витрат на вирощування за технологічними картами визначено потребу фінансових ресурсів для виробництва озимої пшениці, ячменю та кукурудзи на зерно на період до 2021 р. за різними сценаріями розвитку ринку (табл. 2).

Таблиця 2

Прогноз потреби фінансових ресурсів для виробництва основних зернових культур у сільськогосподарських підприємствах України за різними сценаріями, млрд грн (у фактичних цінах 2016 р.)*

Рік	Озима пшениця			Ячмінь			Кукурудза на зерно		
	сценарій			сценарій			сценарій		
	1**	2**	3**	1**	2**	3**	1**	2**	3**
2019	82,7	75,6	79,4	33,7	25,5	29,6	106,5	75,4	90,9
2020	84,3	76,0	80,4	32,6	23,8	28,2	113,1	77,0	84,3
2021	85,8	76,4	81,3	31,5	22,3	26,9	119,7	78,4	99,1

Примітка. *Розраховано автором за даними Державної служби статистики України. **Сценарії: 1 – оптимістичний; 2 – песимістичний; 3 – очікуваний

Зазначено, що в нових умовах господарювання важливим завданням державної аграрної політики є формування системи регулювання ринку зерна з розширенням горизонту прогнозування. У роботі, на основі поліноміального

тренду другого порядку, методом екстраполяції, розроблено прогнози валових зборів зернових і зернобобових культур, а також внутрішнього споживання зерна на продовольчі та фуражні цілі в Україні на період до 2025 року (рис. 5).

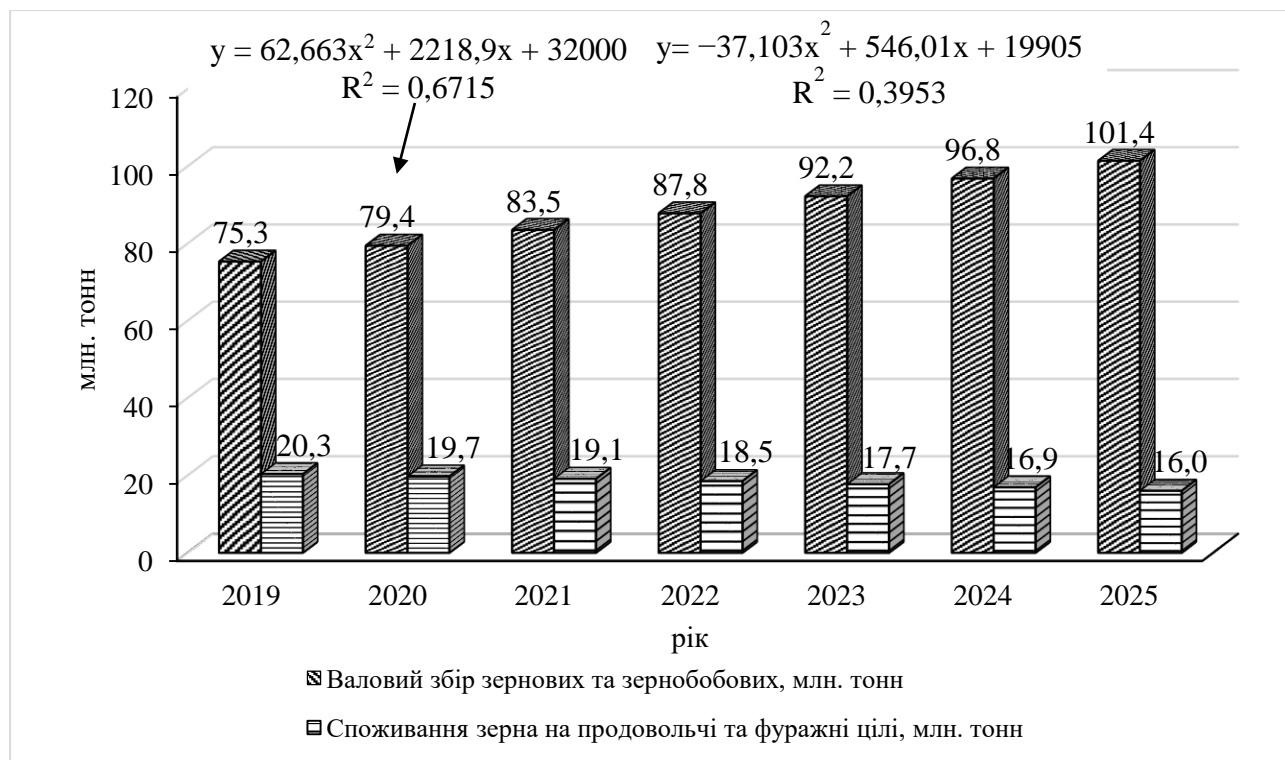

Рис. 5. Прогнозування валових зборів зернових і зернобобових та споживання зерна на продовольчі та фуражні цілі в Україні на період до 2025 р., млн т*

Примітка. *Розраховано та побудовано автором за даними Державної служби статистики України

Отримані прогнози результати засвідчили, що виробничий потенціал зернових культур до 2025 р. може скласти близько 100 млн т. Зроблено висновок, що подальше нарощування обсягів виробництва зерна в Україні потребує структурних змін у розвитку сільського господарства спрямованих, насамперед, на відродження галузі тваринництва оскільки в іншому випадку обсяги внутрішнього споживання зерна будуть скорочуватися на користь збільшення його експорту. У підсумку це може привести до поглиблення як транспортно-логістичних проблем, так і інших проблем зернового господарства (збільшення дефіциту вологи та ін.).

Проведені розрахунки вказують на наявність значного потенціалу для збільшення виробництва зернових, а відтак, нарощування експорту. При цьому аграрії мають забезпечувати виробництво якісного зерна. Розроблені прогнози дозволили сформулювати передумови для збалансування попиту і пропозиції зерна, визначення експортного потенціалу галузі, формування системи заходів державного регулювання, спрямованих на попередження ймовірних проблем розвитку зерновиробництва.

Обґрунтовано, що центральною ланкою у регулюванні ринку зерна є його ціна, яка повинна врівноважувати інтереси виробників і споживачів, експортерів та імпортерів. Дисбаланс цих інтересів особливо проявляється в умовах криз, які періодично виникають у розвитку вітчизняної та світової економіки. В основу запропонованої моделі покладено взаємодію попиту (внутрішнє споживання й експорт), пропозиції (валові збори через зібрані площі та урожайність, імпорт, запаси), рівня інфляції і середньорічної ціни та їх впливу на ефективність виробництва пшениці. За допомогою множинної лінійної регресії в роботі визначено кількісний вплив чинників, які найбільше змінюють рівень рентабельності виробництва пшениці (\hat{y}). Рівняння множинної лінійної регресії за зазначеними вище параметрами для зерна пшениці за 2000/01–2016/17 маркетингові роки набуває такого вигляду:

$$\hat{y} = -61,3 - 0,02x_1 - 2,27x_2 + 0,016x_3 - 0,014x_4 - 0,01x_5 + 0,014x_6 + 0,002x_7 + 0,99x_8, \quad (2)$$

де: \hat{y} – рівень рентабельності, %; x_1 – зібрана площа, тис. га; x_2 – урожайність, ц/га; x_3 – середня ціна 1 т, грн; x_4 – запаси, тис. т; x_5 – імпорт, тис. т; x_6 – внутрішнє споживання, тис. т; x_7 – експорт, тис. т; x_8 – рівень інфляції, %.

Доведено, що такі чинники впливу як: рівень інфляції, середньорічна ціна, обсяг внутрішнього споживання та обсяг експорту мають досить суттєвий позитивний зв'язок з рівнем рентабельності виробництва пшениці, тоді як зібрана площа, урожайність, запаси та обсяг імпорту негативно впливали на ефективність виробництва. При цьому рівень достовірності складає 77,7 %. Отримані результати, цілком узгоджуються із положеннями закону попиту і пропозиції.

У роботі визначено інфраструктурні витрати при експорті зерна, які в середньому становлять близько 600 грн на 1 т, або майже 15 % від загальних витрат (табл. 3).

Таблиця 3

**Інфраструктурні витрати при реалізації 1 т зерна на експорт
(умови поставки FOB) станом на червень 2017 року***

№ з/п	Стаття витрат	Норматив (методика) розрахунку	Вартість, грн	%
1.	Транспортні витрати (залізницею до морського порту)	489 км за тарифом Укрзалізниці з ПДВ	256,80	42,7
2.	Завантаження на судно в порту**	12 дол. США/т	322,56	53,6
3.	Загальна вартість сертифікатів, всього в т. ч.:		17,06	2,8
	- сертифікат якості (включаючи вартість аналізів та роботу сюрвеєра)	0,3 дол. США/т	1,43	–
	- фумігаційний сертифікат	0,5 дол. США/т	0,63	–
	- сертифікат нерадіоактивності	входить у вартість послуг по завантаженню	15,00	–
4.	Вантажно-митна декларація	150 дол. США	5,58	0,9
Всього витрат			602,0	100,0

Примітка. *Розраховано автором за даними адміністрації морських портів України; **Вартість оформлення фітосанітарного та сертифікату походження включено у витрати послуг по завантаженню

З метою підвищення ефективності транспортно-логістичної інфраструктури ринку зерна в роботі обґрунтовано пропозиції щодо необхідності стимулювання залучення приватних інвестицій у зберігання і модернізацію процесів пов'язаних зі збутом і перевалкою зерна за рахунок встановлення державою чітких та прозорих «правил гри» на ринку; інвестування у розвиток річкової транспортної інфраструктури та оновлення парку залізничних вагонів, що дозволить не лише підвищити ефективність логістичної системи, а й забезпечить необхідну швидкість перевезення значних обсягів зерна.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано вирішення важливого наукового завдання щодо обґрунтування теоретико-методологічних засад регулювання ринку зерна в умовах глобалізації, що дозволило сформулювати наступні висновки:

1. Узагальнення та систематизація основних етапів розвитку теоретичних концепцій державного регулювання дає підстави стверджувати, що як у вітчизняній, так і зарубіжній економічній літературі існують розбіжності методологічного характеру щодо ролі і місця держави в регулюванні економічних процесів. Проте поняття «невтручання» є достатньо умовним, оскільки держава займає в економічній системі цілком визначене місце та виконує відповідні економічні функції (регулювання грошового обігу, реалізація антимонопольної, соціальної політики та ін.), які трансформуються в умовах глобалізації. У результаті дослідження виявлено певну закономірність, яка полягає в тому, що в стабільній соціально-економічній системі перерозподіл регулюючих функцій може відбуватися від держави до суспільства, але не до ринку. Адже механізми регулювання ринку давно сформовані, у той час як інститути громадянського суспільства змінюються як кількісно, так і якісно.

2. Встановлено, що ринок зерна є складною соціально-економічною системою, яка функціонує і розвивається за загальними законами, але має свої специфічні особливості і виконує головну функцію – задоволення потреб споживачів у різних видах зерна і продуктах його переробки. Стан внутрішнього ринку зерна характеризує національну безпеку, а рівень забезпеченості зерном є важливим показником продовольчої безпеки та економічної незалежності країни. Обґрунтовано, що основна проблема ринку зерна – нестабільність виробництва та волатильність цін, яка може бути вирішена за допомогою інструментів державного регулювання.

3. У ході дослідження розраховано середнє значення показника «Підтримка ринкової ціни» виробникам пшениці в Україні за 2012–2014 рр. і 2015–2017 рр., який складає відповідно мінус 602,7 та 838,7 грн у розрахунку на 1 т зерна. Це свідчить, про значні обсяги недоотриманих валових трансфертів виробникам пшениці від споживачів. Значення показника «Номінальний коефіцієнт захисту виробника» пшениці в Україні (визначається як співвідношення середньої ціни, яку отримує виробник на внутрішньому

ринку, до ціни на світовому ринку в цінах виробника) за 2012–2014 рр. і 2015–2017 рр. складають відповідно 0,73 та 0,79, що підтверджує цінову нестабільність і недостатню ефективність механізму регулювання ринку зерна в Україні.

4. Встановлено, що за останні декілька років в Україні спостерігається тенденція до зростання основних параметрів зернового виробництва переважно за рахунок підвищення урожайності. Так, в середньому за 2011–2016 рр. в порівнянні з 2006–2010 рр. урожайність та валові збори зернових і зернобобових зросли відповідно на 45,0 та 46,8 %, зібрані площі збільшилися на 2,1 %. Однак, через нерівномірність розвитку й незбалансованість пропозиції за окремими зерновими культурами, зокрема при зростанні обсягів виробництва пшениці та кукурудзи скоротилася пропозиція ячменю, жита та вівса. Такі тенденції пов'язані, насамперед, з кон'юнктурою ринку внаслідок чого сільськогосподарські товаровиробники вирощують більш прибуткові культури. Збільшення валових зборів зерна супроводжується нарощуванням його експортних можливостей, адже внутрішній ринок не в змозі забезпечити попит на фактичні обсяги його виробництва. За підсумками 2016 р. експорт зерна з України склав 40,2 млн т, що майже на 7,5 % перевищує показник 2015 р. Проте через зниження світових цін на сировину, рекордні обсяги експорту вітчизняного зерна в 2016 р. не забезпечили відповідної очікуваної виручки, яка залишилася майже на рівні 2015 р. – близько 6,1 млрд дол. США. Проведені в роботі розрахунки свідчать, що протягом аналізованого періоду спостерігається практично повна (за винятком 1998 р.) цінова нееластичність пропозиції на ринку зерна пшениці в Україні. Це означає, що товаровиробники не можуть вчасно реагувати на зміни цін, тому практично не чутливі до змін на ринку зерна. Подібна ситуація спостерігається і на ринку зерна кукурудзи та ячменю.

5. За результатами проведеного комплексного аналізу сучасного стану транспортної інфраструктури встановлено, що вона не відповідає потребам внутрішнього ринку зерна через незадовільний стан автошляхів, спрацьованість залізничного та нерозвиненість річкового транспорту. Стримуючим фактором для розвитку зернового експорту є також низькоефективна вітчизняна логістична інфраструктура. При цьому рівень витрат на аграрну логістику в Україні значно перевищує відповідні показники в розвинених країнах-експортерах зерна на 30–40 %. У дисертації обґрунтовано шляхи підвищення ефективності транспортно-логістичної інфраструктури ринку зерна: стимулювати конкуренцію та залучення приватних інвестицій у зберігання і перевалку зерна за рахунок встановлення державою чітких та прозорих «правил гри» на ринку; інвестувати у розвиток річкової транспортної інфраструктури та оновлення парку залізничних вагонів; продовжувати розвивати системи пунктів вагового контролю для недопущення подальшої руйнації автодоріг та зниження рівня викидів вуглецю в атмосферу.

6. Доведено, що в умовах ринкової економіки регулювання виробництва зерна має керуватися, насамперед, балансом попиту та пропозиції. На основі розроблених прогнозів валові збори зернових і зернобобових культур до 2025 р.

потенційно можуть досягти 100 млн т. При цьому, без структурних змін у розвитку сільського господарства, спрямованих на відродження галузі тваринництва, обсяги споживання зерна будуть скорочуватися на користь його експорту. У підсумку це може привести до поглиблення як транспортно-логістичних, так і інших проблем зернового господарства, пов'язаних із чинниками зовнішнього середовища, зокрема природньо-кліматичні.

7. Визначено кількісний вплив факторів попиту і пропозиції на ефективність виробництва зерна в Україні за допомогою розробленої економетричної моделі. В її основу покладено взаємодію факторів попиту (внутрішнє споживання й експорт), пропозиції (валові збори через зібрані площі та урожайності, імпорт, запаси), рівня інфляції і середньорічної ціни та їх впливу на ефективність виробництва пшениці. Результати засвідчили, що рівень інфляції, середньорічна ціна, обсяг внутрішнього споживання та обсяг експорту мають досить суттєвий позитивний зв'язок з рівнем рентабельності виробництва. Статистичне значення отриманого результату підтверджується високим коефіцієнтом детермінації який складає $R^2 = 0,777$

8. У роботі подано пропозиції щодо удосконалення механізму регулювання ринку зерна в Україні, зокрема розширення горизонту прогнозування та індикативне планування виробництва та збуту зерна, управління балансами на відповідних рівнях, розвиток біржового ринку та системи страхування ризиків. Таким чином, посилення прогнозної функції щодо регулювання ринку зерна дозволить сформувати систему заходів на перспективу, яка буде спрямована не на усунення проблем, а на упередження їх виникнення. Це дозволить на державному рівні приймати науково обґрунтовані рішення щодо розвитку зернового виробництва із врахуванням його сильних та слабких сторін, а також можливостей і потенційних загроз зовнішнього оточення, в тому числі кон'юнктури світового ринку зерна.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Колективна монографія

1. Крилов Я. О. Механізм регулювання ринку зерна. Регулювання аграрного сектору економіки України в умовах євроінтеграції: [колективна монографія]. К., 2014. С. 219–236.

Статті у наукових фахових виданнях України,

включених до міжнародних наукометричних баз даних:

2. Діброва А. Д., Діброва Л. В., Крилов Я. О. Domestic support of agricultural production in Ukraine. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент та бізнес. 2011. Вип. 168. Ч. 2. С. 10–16. (Здобувачем розраховано обсяги державної підтримки сільськогосподарської продукції за рахунок бюджетних виплат та ПДВ).

3. Діброва А. Д., Діброва Л. В., Крилов Я. О. Регулювання ринку пшениці: вітчизняний та зарубіжний досвід. Економіка АПК. 2012. № 5. С. 60–68. (Здобувачем розраховано показники «Номінальний коефіцієнт захисту

виробників» та «Підтримка ринкової ціни» виробникам пшениці в розрахунку на 1 т зерна. Обґрунтовано причини недостатньої ефективності механізму державного регулювання ринку зерна та запропоновано заходи щодо його удосконалення).

4. Діброва А. Д., Діброва Л. В., **Крилов Я. О.**, Діброва М. А. Розвиток механізму регулювання ринку пшениці в Україні. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. 2016. Вип. 244. С. 210–221. (Здобувачем здійснено порівняльний аналіз показників внутрішньої підтримки виробництва пшениці в Україні й зарубіжних країнах – основних його виробниках і експортерах).

5. Крилов Я. О. Основні напрями розвитку ринку зерна та механізму його регулювання в Україні. Ukrainian Journal of Applied Economics. 2018. Vol. 3. №3. P. 43–53.

Стаття у науковому виданні іншої держави

6. Dibrova A., Dibrova L., **Krylov Y.** Domestic Support of Livestock Production in Ukraine. Problemy Rolnictwa Swiatowego. 2011. Tom 11 (XXVI). P. 54–62. (Здобувачем обґрунтовано методологічні підходи щодо оцінки ефективності державної підтримки сільського господарства).

Тези наукових доповідей:

7. Діброва А. Д., Діброва Л. В., **Крилов Я. О.** Трансформація системи державної підтримки сільського господарства України в умовах фінансово-економічної кризи. Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи: IV Міжнародний форум молодих вчених, м. Харків, 12 травня 2010 року: тези доповіді. Х., 2010. Т. 2. С. 11–13. (Здобувачем проаналізовано результативність системи державної підтримки сільського господарства України, розроблено пропозиції щодо її удосконалення).

8. Dibrova A., Dibrova L., **Krylov Y.** Transformation of Domestic Agricultural Support System of Ukraine in WTO Conditions. Institutions in Transition Challenges for New Models of Governance. IAMO Forum 2010. Germany, Halle. 2010. Режим доступу: https://ageconsearch.umn.edu/bitstream/.../2/Dibrova_IAMO_Forum%202010.pdf. (Здобувачем здійснено порівняльну характеристику рівня внутрішньої підтримки сільського господарства України з провідними світовими виробниками та експортерами агропродовольчої продукції. Запропоновано заходи щодо удосконалення системи державної підтримки України в умовах СOT).

9. Dibrova A., Dibrova L., **Krylov Y.** Domestic Support of Wheat Production in Ukraine. Global economy: challenges and perspectives. Nitra, Slovak Republic. 2010. P. 1911–1926. Режим доступу: https://spu.fem.uniag.sk/mvd2016/proceedings/en/isd_2010.pdf. (Здобувачем проаналізовано обсяги валових зборів, посівних площ та урожайності в основних країнах виробників зерна у світі. Узагальнено передовий зарубіжний досвід щодо регулювання ринку зерна в умовах СOT).

10. Dibrova A., Dibrova L., **Krylov Y.** State Support of Agricultural Production as a Means of Rural Development in Ukraine. Development Prospects of Rural Areas. Lagging Behind in the CEE Region. Hungary, Gödöllő, 24–27 May 2011: conference proceeding. Gödöllő, 2011. P. 25–32. *(Здобувачем проведено розрахунки обсягів внутрішньої підтримки виробництва продукції тваринництва в розрахунку на 1 тонну за рахунок бюджетних дотацій та спецрежиму застосування ПДВ в сільському господарстві).*

11. Dibrova A., Dibrova L., **Krylov Y.** Domestic support of agricultural production in Ukraine. Economics of agriculture and Environmental sciences in the context of globalization and regional challenges: International scientific conference devoted to 60th anniversary of faculty of economics, м. Київ, 24–25 жовтня 2011 року: тези доповіді. К., 2011. С. 176–182. *(Здобувачем розроблено пропозиції щодо підвищення ефективності використанні бюджетних ресурсів та удосконалення механізму внутрішньої підтримки сільськогосподарського виробництва в Україні).*

12. Dibrova A., Dibrova L., **Krylov Y.** Grain market regulation in Ukraine in context of globalizing. Global Commodity Markets: New Challenges and the Role of Policy. Nitra, Slovak Republic, 16–18 May 2012: book of abstracts. Nitra, 2012. P. 77–86. *(Здобувачем здійснено розрахунки показників підтримки виробників зерна в Україні).*

13. Диброва А. Д., Диброва Л. В., **Крылов Я. О.** Прогнозирование потребности в финансовых ресурсах зерна в Украине. Украина, Болгария, ЕС: экономические и социальные тенденции развития: Международная научно-практическая конференция, г. Бургас, Республика Болгария, 11–12 сентября 2017 года: тезисы доклада. Бургас, 2017. С. 140–142. *(Здобувачем обґрунтовано прогнози потреби фінансових ресурсів для виробництва пшениці, ячменю та кукурудзи в Україні).*

14. Диброва А. Д., Диброва Л. В., **Крылов Я. О.** Прогнозування валових зборів та потреби у фінансових ресурсах для виробництва зерна в Україні. Цілі сталого розвитку третього тисячоліття: виклики для університетів наук про життя: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 23–25 травня 2018 року: тези доповіді. К., 2018. Т. 1. С. 113–115. *(Здобувачем обґрунтовано прогнози валових зборів та потреби фінансових ресурсів для виробництва пшениці, ячменю та кукурудзи в Україні за різними ймовірними сценаріями розвитку ринку зерна).*

АНОТАЦІЯ

Крылов Я. О. Регулювання ринку зерна в умовах глобалізації. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук зі спеціальності 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2019.

Дисертацію присвячено обґрунтуванню теоретичних, методичних та практичних аспектів регулювання ринку зерна для забезпечення реалізації стратегічних цілей державної аграрної політики України в умовах глобалізації.

Узагальнено еволюцію поглядів представників різних наукових шкіл щодо необхідності державного регулювання економіки, визначено об'єктивну необхідність та особливості регулювання ринку зерна. З'ясовано економічну сутність ринку зерна, визначено тенденції розвитку підходів, напрямів та механізмів його регулювання з урахуванням об'єктивних закономірностей та специфічних особливостей галузі в умовах глобалізації.

Визначено основні методичні підходи до оцінки ефективності регулювання ринку зерна в умовах нарощування пропозиції зерна та розвитку нових зовнішніх ринків його збуту. Оцінено сучасний стан і основні тенденції розвитку ринку вітчизняного зерна, проаналізовано ефективність механізму його регулювання та розроблено пропозиції щодо вдосконалення. Проаналізовано ефективність вітчизняної логістичної інфраструктури на ринку зерна та розроблено пропозиції щодо її удосконалення, що сприятиме підвищенню його конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому сегментах світового ринку.

Обґрунтовано стратегічні орієнтири регулювання ринку зерна і розроблено прогнози основних параметрів його розвитку для забезпечення продовольчої безпеки. Розроблено пропозиції щодо удосконалення механізму регулювання ринку зерна в умовах глобальних змін зовнішнього середовища.

Ключові слова: регулювання, ринок зерна, попит, пропозиція, аграрна політика, глобалізація.

АННОТАЦИЯ

Крылов Я. А. Регулирование рынка зерна в условиях глобализации. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.03 «Экономика и управление национальным хозяйством». Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины. Киев, 2019.

Диссертация посвящена обоснованию теоретических, методических и практических аспектов регулирования рынка зерна для обеспечения реализации стратегических целей государственной аграрной политики Украины в условиях глобализации.

Выяснено экономическую сущность рынка зерна, раскрыты тенденции развития подходов, направлений и механизмов его регулирования с учетом объективных закономерностей, специфических особенностей отрасли в условиях глобализации.

Определены основные методические подходы к оценке эффективности регулирования рынка зерна в условиях наращивания предложения зерна и развития новых внешних рынков его сбыта. Оценено современное состояние и основные тенденции развития рынка отечественного зерна, проанализирована

эффективность механизма его регулирования и даны предложения по совершенствованию. Проанализирована эффективность отечественной логистической инфраструктуры на рынке зерна и предложены меры по ее усовершенствованию.

Обоснованы стратегические ориентиры регулирования рынка зерна и разработаны прогнозы основных параметров его развития для обеспечения продовольственной безопасности. Разработаны предложения по совершенствованию механизма регулирования рынка зерна в условиях глобальных изменений внешней среды.

Ключевые слова: регулирование, рынок зерна, спрос, предложение, аграрная политика, глобализация.

ANNOTATION

Krylov Y. O. Regulation of Grains Market in the Context of Globalization. – The Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Economics in specialty 08.00.03 «Economics and Management of National Economy». National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Kyiv, 2019.

Thesis is focused on studying theoretical, methodical and practical aspects of grains market regulation to enforce strategical mission of agricultural policies of Ukraine in the context of globalization.

In the scientific research process, it was summarized evolution of approaches of different scientific schools as to importance of economy state regulation. It is determined that scientists mind sets were changing substantially, subject to conditions of economic system evolution, where «free self-regulation» was rather conditional. Even representatives of liberal economy called for certain minimum state regulatory functions to be in place.

Conclusion is made that in developed countries, modern economy systems are functioning combining free market and state regulations principles. Where regulatory functions of free market and state – both act in synergy. Thus, era where market confronting with state regulation has gone away in past and makes no sense for countries with highly developed economies. Because both, play absolutely determined roles and functioning with unswerving unity in the social-economic systems.

It is mentioned, that free (non-regulated) agricultural market, despite all potential benefits, is not capable to solve national social-economic problems, especially if some individuals private benefit is concerned. Thus, complex balanced free market and state regulatory mechanisms must be developed and implemented. It's also of note that state regulation must be flexible and open for corrections going forward. Main correction drivers include political and economic factors but also other applied regulatory mechanisms to count as well as general institutional system ability to change.

State regulation of the grains market is rather complex mechanism which includes: agricultural company's income regulatory tools, agricultural production structure, agricultural market, cross sectoral and cross industry interactions aimed to

create stable economic and legislation basis for facilitating grows of agricultural companies which includes balanced interests of state, farmers and consumers.

During recent years Ukraine substantially increased grain production and became one of the leading exporting countries. As per last 5 marketing years, wheat and corn supply had tendency to grow where barley, oats and rye numbers decreased.

As per 2016 data Ukraine exported a record of 40.2 mln: which is 7.5 % higher vs 2015. Geography of exports is also expanding: from EU block taking over 20 % to South East Asia (China, Thailand, and South Korea). As per 2015–2016, biggest wheat shipments were done to Egypt, Thailand, Indonesia; corn was delivered to Spain, China and Egypt where main barley flow was destined to traditional market of Saudi Arabia. But negative price trends observed in 2016 led to offset in exports revenues, despite increased volumes of physical shipments. So factual revenues remained virtually unchanged from 2015 and close to 6.1 bln USD. Performed calculations and analyses show that grains supply is inelastic to price, so farmers unable to make quick response.

Current logistics infrastructure and its overall poor performance, railing and shipping remain limiting factor for further development. Transporting costs in agricultural sector are substantially higher compare to other developed grain exporting countries. Thesis compiles several proposals for improvement of logistics infrastructure to facilitate grows of competition in the local as well as international grains markets.

High price volatility observed in the grain market gives very clear signals that current state regulation effectiveness is of low profile and needs to be adjusted. Despite increased grain production numbers, advanced grows in agricultural sector of Ukraine was not achieved due to ineffective regulatory mechanisms applied.

In the Thesis, strategic targets for grains market regulations are justified, designed respective forecast models for main development parameters required to achieve food security as well as increase competitiveness of produced grains.

Economic-mathematical model was created, to verify supply and demand factors impact on grain price and production effectiveness in Ukraine.

Respective theoretical and methodical bases for state grain market regulation improvement were justified with implication of projection function benefits through evaluation of quantitative factors impact on pricing as a preceding balance mode of supply and demand, which is the base line for development and implementation of proper regulatory approaches with regard to grain production grows, food security, producers and consumers wellness as well as increased competitiveness in the local and international markets.

During research, modification proposals for methodical approaches in production cost evaluation of wheat, barley, corn for grain in agricultural companies of Ukraine were developed, according to production resource supply base and potential scenario (optimistic, expected, pessimistic) up to 2020, basis designed forecasts of main grain crops planted areas and production costs as per technological maps. All of which brings understanding and possibility to forecast optional needs for financial resources for grain production in short, mid and long-term perspective as well as justify

improvement action plans for state regulation required to achieve stable advanced grows in grain production;

Suggested modifications to indicators and criteria evaluation system of grains markets regulation effectivity in the context of globalization, which include ratio of state set target reach performance level vs social resources spent, to facilitate effective use of limited financial resources.

Key words: regulation, agricultural policy, grains market, supply, demand, globalization.